

PANUN pakinoita

Agricolasta ja aapiskirjasta

Aapiskirjasta on jokaisen meistä ollut aloitettava. Aapiskukonkin useimmat meistä ovat tarvinneet, ainakin kaikki muut paitsi runoilijat, jotka tiettenkin muistelevat oppineensa lukemaan suunnilleen samoihin aikoihin kuin oppivat puhumaan.

Aapiskirjasta aloittivat Jukolan seitsemän harjastukkaista veljestäkin ja aapiskukon tarvitsivat hekin, totisesti.

Kaikkia aapiskirjojen tekijöitä ei edes muisteta eikä moniaitakaan heistä voida pitää kirjailijoina, mutta ensimmäiselle heistä kuuluu kiitos ja kunnia nyt ja aina. Tämä mies oli Michael Agricola, ainoa suomalainen kirjailija, jonka on pitänyt itse tehdä aapiskirjansa.

Agricola kuoli neljänsataa vuotta sitten. Hän oli silloin Turun piispa ja vielä nuorehko mies. Inhimillisesti katsoen hän sai kutsun aivan liian varhain. Paljon tämä kalastajanpoika kuitenkin oli ehtinyt matkaansaattaa vaelluksensa aikana Pernajasta Viipuriin ja Turun kautta Wittenbergiin ja sieltä takaisin vanhaan Turkuun.

Maanmainioissa historiallisissa kertomuksissaan kuvaa Kyösti Vilkuna, kuinka Miika eräänä iltana tuolla Lutherin kaupungissa yllätti asuntoverinsa lukemalla heille Herran Sanaa, Uutta Testamenttia, suomen kielellä.

Kun suomalainen »kirjanoppi» M/1957 saa eteensä Agricolan Uuden Testamentin ja aikansa sivistelyään alkaa ymmärtää sen koukeroisia frakturakirjasimia, hän hämmästykseseen saattaa huomata, että hän ei osaa lukea »sisältä». Sisulla yrittäen saa hän ehkä syntymään kuin seuraava: »Sanoi hänelle Nicodemus: Kuinga taita Inhiminen syndy koska hen vanha ombi.» »Ellei joku synny vedhest ja Hengest, niin ei hen voi Jumalan valtakunnan sisälletulla». Agricolan ajan suomen kieli oli konstikasta, arvelee nykysuomalainen ja puistelee päätään. Tosi asia kuitenkin on, että neljänsadan vuoden takainen suomen kieli ei paljonkaan poikennut nykyisestä äidinkielestämme, varsinkaan kansankielestä. Mutta meidän on muistettava, että maisteri Agricolalta puuttui aapiskirja. Toisin sanoen, kun suomen kieltä aniharvoin oli kirjoitettu eikä tietävästi prantätty koskaan, ei maisterillamme ollut olemassa lähestulkoonkaan kaikille äidinkielen äänneille saati vivahteille kirjainmerkkejä. Hänellä oli latina, oppineitten kieli, ja saksan kieli lähinnä Lutheruksen mukaan ja »Ruohtin kieli». Mutta Agricolalla oli lahja korkeuksista ja kutsumus ylhäältä, niinkuin hän itsekin uskoi. Hän

teki suomalaisille kirjakielen. Tämän Agricolan kielen erikoisuudet olivat (viisaan Martti Rapolan mukaan) seuraavat:

eräitä ikivanhoja, myöhemmin yleiskielestämme hävinneitä piirteitä;

osittain yksipuolinen nojautuminen Lounais-Suomen murteisiin;

osittain käännettävänä t. esikuvana olleen vieraan kielen lauserakenteen, kuvallisten sanontatapojen ja merkitysten ym. ominaisuuksien seuraileminen sellaisissaakin tapauksissa, joihin omintakeinen ilmaisumuoto olisi ollut saatavissa.

Useimmilla äänneillä A:n oikeinkirjoituksessa on kaksi tai useampia merkkejä. Niinpä k-kirjaimen merkkejä ovat: k, ki, c, ck, ch q ja g sekä ks-yhtymässä x. Toisaalta samalla kirjainmerkällä oli eri merkityksiä. Lukijan ratkaistavaksi jää, milloin »peste» on »pestä», milloin »päästä» milloin »päästää». Äskeiset Nicodemuksen sanat olisi siis luettava: »Kuinka taitaa inhiminen syntyy, koska hän vanha ompi?» jne, vaikka Agricolan teksti näyttäisi tällaiselta: »Quinga taita Inhiminen syndy koska hen vanha ombi.»

Opettaakseen suomalaiset lukemaan aloitti Agricola aapisella: »Abckiria» ilmestyi vuoden 1542 paikkeilla. Tiedämme, mitä sitten seurasi.

Agricolan kuollessa 400 vuotta sitten oli kirjasuomen syntyminen jo tosiasia, 100 vuotta Abckirian jälkeen kirjakieltämme hyvänlaaisesti, vaikkakaan ei perusolemukseltaan, muokattiin. Sellaisena tämä kieli kelpasi esipolvillemme lähes kahdensadan vuoden ajaksi. Tämä tuli merkitsemään sitä, että Agricolan ja hänen lähimpiensä suomen kieli, joka tietysti alkuaan oli syntynyt kansan puhekielen vaikutuksesta, puolestaan lähes kolmensadan vuoden aikana (ja eteenkinpäin) muokkasi kansankieltä. Uskontomme koko keskeinen terminologia on Agricolan perua kirja- niinkuin puhekielessäkin. Ja paljon, paljon muuta.

Koska tuo vanha kieli on useimmiten esiintynyt Pyhän Sanan yhteydessä, kalskahtaa se, esiintyi se missä yhteydessä hyvänsä, korvaamme juhlaivalta. Ajatelkaamme vain esim. Kiven ihmisten kielenkäyttöä!

Tässä pakinassa on kuva kirjallisuutemme isästä. »Oikeaa» kuvaa ei hänestä jäänyt, mutta tällaiseksi on taiteilija hänet kuvitellut. Vuosikautia on tämä kuva painavana lyijyvalantana ollut pöydälläni paperinpainona. Nyt se muistopäivän lähestyessä ikäänkuin heräsi eloon ja vaatimalla vaati selvittämään kansalaisille tätäkin asiaa. »Oppe nyt vanha ja noori joilla ombi Sydhen toori.» Sanoo majisteri ja piispa Michael Agricola.

P a n u.